

*На початку ХХІ століття
антропологічний простір,
незважаючи на новомодність
наукового інтересу до цього предмета,
продовжує стискуватися, як шагренева
шкіра, все більше спрямовуючись
до параметрів "метафізичної точки",
що містить деяку нескінченність.
Ця, звичайно ж, чудова і глибока,
але не дуже доступна думка,
як підкреслює Борис Кочерга
у статті "Антропология як привід",
потребує розкриття і пояснення,
чим "Постметодика" і зайнялася
в цьому номері.*

За нами, читачу!

ПостМетодика

Журнал засновано в березні
1993 року

ВИДАВЦІ:

Управління освіти і науки
Полтавської обласної
державної адміністрації

Полтавський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

РЕДКОЛЕГІЯ:

О.А.Білоусько, А.М.Бойко,
Б.П.Будзан, М.С.Вашуленко,
М.В.Гришова, В.В.Громовий,
М.Б.Свтух, В.М.Золотухіна,
І.А.Зязюн, В.Р.Льченко,
В.Г.Кремень, О.М.Кривуля,
М.Д.Култаєва, В.С.Лукай,
О.О.Мамалуй, П.І.Матвієнко,
В.І.Мирошніченко,
В.Ф.Моргун, М.М.Рогожа,
С.Сванберг, Н.М.Тарасевич,
Г.Хілігі

Головний редактор:

С.Ф.Клепко

Відповідальний секретар:

І.О.Кіптілий

Літературний редактор:

О.В.Стоцька

Технічний редактор:

О.В.Тимчук

Макет та верстка:

С.П.Бабенко

Відповідальність за підбір і виклад
фактів у підписаних статтях
несуть самі автори. Висловлені в
цих статтях думки можуть не
збігатися з точкою зору редколегії.
Рукописи не горять, але і не повер-
таються.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

+ 36029, Полтава,
вул. Жовтнева, 64
(05322) 7-26-08;
тел./факс: 50-80-85
e-mail: redpm@ipe.poltava.ua

Реєстраційне свідоцтво:

ПЛ № 51 від 17 лютого 1994 р.

© ПОШПО

Підписано до друку 11.09.2002.
Друк офсетний. Формат 61x80^{1/8}

Ум. друк. арк. 36.

Тираж 200.

ТОВ "Фірма "Техсервіс"

36020, м. Полтава,
вул. Комсомольська, 24,
тел. (05322) 2-57-69

Постановою Президії ВАК України
від 09.06.1999, №1-05/7

"ПМ" включено у перелік наукових
видавств, у яких можуть
публікуватися основні результати
дисертаційних робіт.

Журнал "ПМ" №7-8 (45-46), 2002 р.
підписано до друку за рішенням вченої
ради ПОШПО (протокол

РОЛЬ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ФАКТОРА В ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЯХ ХХІ СТОЛІТТЯ

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін	
<i>І.П.Аносов</i>	4
Антропологічний поворот у науці та освіті: епістемологічні підгрунтя	
<i>П.В.Матвієнко</i>	6
Людологічний принцип у філософській антропології Канта	
<i>О.М.Білик, Я.М.Білик</i>	10
Традиційна та гуманістична парадигми освіти в антропологічному вимірі	
<i>Є.О.Адоньєв</i>	12
Місце ціннісних орієнтацій в утвердженні життєвих пріоритетів студентської молоді	
<i>Л.В.Афанасьєва, Л.Ф.Глинська, З.О.Митяй</i>	15
Ментальні аспекти національного освітнього процесу в Україні	
<i>А.К.Бичко</i>	19
Роль антропологічних факторів у формуванні моральних властивостей особистості	
<i>В.Ю.Болотіна</i>	22
Ідеї гуманізму в науці і освіті: історія та сучасні технології	
<i>І.В.Лов'янова</i>	25
Право і свобода в антропологічних складових освіти	
<i>Т.С.Троїцька</i>	29
Особливості державного контролю в громадянському суспільстві	
<i>С.І.Спільник</i>	32
История науки: проблемы и закономерности развития	
<i>Б.Я.Пугач</i>	35
Социология и социальная антропология в системе современного человековедения	
<i>В.Н.Александров, Г.И.Александрова, В.В.Гудзь</i>	42
Некоторые вопросы биосоциальных детерминаций	
<i>Д.И.Дубровский</i>	46
Биосоциальная природа человека, его социализация и проблема коэволюции с биосферой	
<i>А.И.Кошелев, С.Н.Заброда, Л.В.Пересадько, В.А.Кошелев</i>	47
Антропологический фактор в новой социокультурной реальности: к постановке проблемы	
<i>С.В.Кулешов</i>	50
Социальная антропология в России: перспективы развития	
<i>Д.К.Танатова</i>	52
Парадигма “последней науки” и антропологический комплекс	
<i>С.Ф.Клетко</i>	54
Антропология как повод	
<i>Б.Н.Кочерга</i>	60

УКРАЇНСЬКЕ КОЛО

Ідентифікація української культури як таласократичної	
<i>І.З.Цехмістро</i>	68
Еколого-геологічні проблеми промислово розвинутих територій як наслідок впливу антропогенного фактора	
<i>Є.Г.Бортников, О.В.Левада, Л.М.Даценко, Л.А.Прохорова</i>	74
Етноантропологічні чинники формування ментальності національних меншин	
<i>Л.С.Воробйова</i>	77
Етнопедагогіка як засіб розвитку комунікативних здібностей майбутніх учителів	
<i>С.С.Ізбаш</i>	81
Соціальні аспекти формування та тенденції розвитку ринку праці сільської місцевості регіону	
<i>О.М.Левада, О.А.Леушина, А.Л.Маценко, В.М.Кандрашова</i>	83

Моделлю особистісноорієнтованого підходу до навчання вважають також методика Марії Монтессорі, в основі якої лежить ідея про те, що кожна дитина з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Три провідних положення характеризують сутність педагогічної теорії М.Монтессорі:

- виховання повинно бути вільним;
- виховання повинно бути індивідуальним;
- виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною.

Девізом педагогіки М.Монтессорі є звернення дитини до вчителя: “Допоможи мені це зробити самому”.

Як альтернатива існуючим традиційним формам навчання виникла групова форма навчальної діяльності (Ж.-Ж. Руссо, Й.Г.Песталоцці, Дж.Дьюї). У її основу покладено ідеї про вільний розвиток і виховання дитини, про вмiле поєднання індивідуальної і групової організації навчальної діяльності з метою успішного навчання дітей, підвищення ефективності уроку за рахунок їх активності і самодіяльності (Й.Г.Песталоцці). Це далеко не весь перелік можливостей здійснення особистісно-орієнтованого підходу у навчанні, проте життя висуває суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, сприймати сміливі, нестандартні рішення. Тому перший крок до вирішення проблеми – керуючися принципами гуманізації і демократизації освіти, звертаючися до надбання педагогічної науки і практики, розглядати дитину як життєве явище, вбачаючи в ній не стільки об’єкт, який потребує впливу, скільки особистість, котра інтенсивно розвивається. На нашу думку, саме особистісно-орієнтовані технології, їх впровадження в навчально-виховний процес, призначені підтримувати та розвивати природні якості дитини, її здоров’я та індивідуальні здібності, допомагати в становленні її суб’єктності, соціальності, творчої самореалізації особистості.

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна – XXI століття). – К.: Райдуга, 1994.
2. Барулін В.С. Социально-философская антропология. – М.: Омега, 1994.
3. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації // Рідна школа. – 1999. – №12. – С.13-16.
4. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./О.М.Пехота, А.З.Кікпенко, О.М.Любарська та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти томах. – К., 1976. – Т.2.
6. Теория и практика личностного ориентированного образования. “Круглый стол” // Педагогика. – 1996. – № 5.
7. Ушинський К. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. – Т.1. – К., 1982.
8. Фромм Э. Духовная сущность человека. Способность к добру и злу. Гл. 6. Свобода, детерминизм, альтернативность // Философские науки. 1990. – № 8. – С.85.
9. Юркевич П.Д. Философские произведения. – М., 1990.

ПРАВО І СВОБОДА В АНТРОПОЛОГІЧНИХ СКЛАДОВИХ ОСВІТИ

Т.С.Троїцька

Оскільки процес пізнання – безкінечний, то і права людини, і свободи не слід визначати як щось незмінне. Незмінним можна вважати лише прагнення людини до свободи та необхідність філософської рефлексії як багатогранного та складного явища, якою є свобода, так і ролі прав і свобод в житті людини, яка усе більше постає як цілісність та унікальність світу.

It is natural, since the process of cognition is infinite one, so both rights of the man, and freedom as something constant cannot be defined. It is possible to consider only aspiration of the man to freedom and necessity of a philosophical reflexion constant.

Принципи свободи відносно устрою суспільства я висловлюю такою формулою: ніхто не може примусити мене бути щасливим так, як він хоче... Кожен має право шукати свого щастя на тому шляху, який власне йому уявляється гарним, якщо тільки він цим не шкодить свободі інших прагнути до подібного не менш.

I.Кант

Явне чи неявне слідування тому чи іншому розумінню людської природи приведе, безумовно, до розбудови таких різних філософських тлумачень сутності та цілей людського існування і також свободи людини. Якщо сутність людини є сукупність усіх суспільних відносин, то, вивчаючи конкретні суспільні відносини, ми майже вивчаємо “живі особистості” і, радикально змінюючи

суспільні відносини, можна перетворити природу людини і створити нових людей. Інша точка зору породжує психоаналіз: людина є свідомо істота, абсолютно прозора для самої себе, у будь-який час людина взмозі з'ясувати джерела, механізми, мотиви власних рішень та дій. Інші інтерпретації сутності людини пропонують екзистенціалізм, постмодернізм, персоналізм тощо. Але, мабуть, тільки антропологічний підхід до розгляду людини як цілісності дає можливість побачити принципове положення: вибір особистісного шляху і форми діяльності людини – результат її вільного виявлення. Саме тому людина не існує поза феноменом свободи, а за висловом Гегеля, природа людини “і є свобода, вільна духовність”.

Пошук шляхів до свободи як одвічне питання людства так чи інакше переходить в царину проблеми прав людини, яка розглядається з позицій сучасного рівня розвитку правового регулювання відносин, що виникають у соціальній сфері, а також у історичному контексті, бо саме “всесвітня історія є прогрес в усвідомленні свободи-прогрес, який ми повинні пізнати в його необхідності” [1, 19]. Оскільки процес пізнання – процес безкінечний, то і права людини, і свободи не слід визначати як щось незмінне. Незмінними можна вважати лише прагнення людини до свободи та необхідність філософської рефлексії як багатогранного та складного явища, якою є свобода, так і ролі прав і свобод в житті людини, яка усе більше постає як цілісність та унікальність світу.

Відомо, що значущість проблеми людини протягом вже чотирьох століть неухильно зростає, а в останній час цей процес набув нового прискорення. Біля витоків цього піднесення є загальний процес секуляризації, який почався ще в новітній час і який на місце Бога-творця поставив Людину-творця.

Суттєво зростає інтерес до проблеми людини в ХХ ст.: гостра критика науки і, зокрема, визнання обмеженості природничого підходу до вивчення людського світу, цивілізаційний поворот індустріального суспільства до інформатико-гуманістичного значно звеличують роль людської індивідуальності, її творчого потенціалу, орієнтація суспільства на демократичні, правові засади прогресивного розвитку надає осмисленню людиною місця у суспільстві сенсожиттєвого характеру.

Людина є складним і цілісним утворенням, котре належить певним чином і до природи, і до суспільства, і до культурно-історичного та духовного світу. Якби науки не вивчали людину, вони “препарують” її походження, сенс життя, долю та призначення, можливості та межі її свободи і творчості.

З кінця ХІХ-поч. ХХ ст. в філософській і науковій рефлексії здійснюється своєрідний антропологічний поворот – проблема людини стає чи не основною для більшості вчень і в антропологічному вимірі акцент робиться на розгляді людини як універсального світу соціального буття, а кожний новий етап розвитку людини, нації, суспільства й держави виявляє нові набутки людини в цьому відношенні і нові втрати. Адже всесвітня історія людини є безкінечним шляхом до себе, до своєї самореалізації, свого самовизначення, прагнення до своєї свободи. А кожне людське життя є етапом, складовою цього безкінечного процесу самореалізації вільної людини, самоіснування людини у суспільстві, у всесвітній історії як духовного, вільного, творчого суб'єкта.

У межах соціально-філософської антропології виокремлюються певні закономірності цього процесу:

- ✓ закон антропологічної орієнтації суспільства і суспільного так чи інакше втілює в собі інтереси, цінності людини, служить їй;
- ✓ закон хвилеподібності суспільного життя: суспільні чинники, будучи створені людиною в ім'я розв'язання своїх проблем, відчужуються від людини, потім знову підпорядковуються їй;
- ✓ закон зростаючих масштабів цієї “оберненості” суспільства проти людини збільшуються, а тиск суспільства на людину посилюється;
- ✓ закон збереження, нерозчинності людини у суспільстві: за будь-яких форм та масштабів підкорення людини суспільним інститутам людина не розчиняється у суспільстві, зберігає себе як тотальність, як суб'єкт;
- ✓ закон нелінійності розвитку людини в суспільстві: у всесвітній історії немає односпрямованого процесу входження та розвитку, і цей процес включає в себе відступи, багатоманітність форм, супроводжується не лише досягненнями й витратами;
- ✓ закон відносності розвитку свободи та творчості людини відкидається як якесь абсолютне розуміння свободи та творчості, вони сприймаються відносними величинами, пов'язаними з конкретно-історичними умовами розвитку людини із суспільства; свобода і творчість людини не в минулому і не в майбутньому, вони у кожному моменті буття людини;

✓ закон зростання ролі людини у суспільстві, історії полягає у зростанні антропологічного детермінізму у всесвітній історії [3, 239-240].

Людське самовизначення означається в даному разі як почуття, так і здатність людини до реалізації своїх намірів, прагнень до вдосконалення самої себе, як процес розкриття на індивідуальному рівні всіх потенцій суспільного буття.

Отже, свобода – це одна з основних філософських категорій, яка характеризує сутність людини і її існування щодо можливих уявлень і бажань, а не внаслідок внутрішнього або зовнішнього примусу. Однак є багато чого, що обмежує внутрішні бажання. Саме яку роль у цьому плані виконує право? Чи воно є форма виявлення свободи, чи саме той примус, який протистоїть вільній людині?

Правовий нігілізм, який формувався в нашій країні в 20-30-ті роки і який залишається суттєвим ферментом сучасної масової свідомості, спирається якраз на уявлення людей, що право є неповноцінною і шкідливою формою регулювання соціального життя, яке віджило свій час і залишиться лише як старий експлуаторський інститут: воно (право) звільнено від усякого гуманістичного змісту, і навіть правова норма з її безумовним завданням захищати особистісну незалежність сприймається як щось несуттєве. Причому правовий нігілізм відтворює себе не тільки в теоретичних міркуваннях, а й у повсякденних розмовах: виключно “буржуазними” виглядали такі поняття, як “парламентаризм”, “юридична особа”, “особистість”. До речі, останнє використовувалося як іронічне кліше.

Справді, людині треба повернути людяність і в цьому контексті, який передбачає унікальність кожного індивіда на противагу формулі “немає людей, яких неможливо замінити”. Людина за допомогою антропологічної рефлексії повертається до самодостатності та неповторності, що в царині права як його першопричина постає у вигляді індивідуальної автономії, тобто саме законності людської поведінки. Саме право є в суспільстві лише тоді, коли держава визнає кожного члена соціуму як розумну істоту, яка спроможна самостійно вирішувати, що для неї морально, ціннісно корисне, істоту, яка спроможна бути господарем самому собі, але ж істоту, яка осягає свободу не тільки як безмежну волю, а волю й як необхідність. “Ще і ще раз накреслимо, ідеальних моделей суспільного устрою не може бути, бо не ідеальна сама людина. Їй потрібна сильна держава, котра обмежує її свободу у тих аспектах буття, де її “безбережність” погрожує гуманістичним основам цивілізації. Але з однією суттєвою умовою – ця держава не тільки шляхом демократичних процедур відповідальна перед суспільством за свої дії, але і створює реальні гарантії прав і свобод особистості і її індивідуальної автономії. У цьому плані питання “Хто для кого?” вирішується раціонально: без сильної влади не можна захистити інтереси людини, без дійової системи правових гарантій не можна бути застрахованим від посягань на особистісну свободу” – вважають дослідники [2, 751].

Мабуть, не слід покладати на багато сподівань в реалізації свободи від держави, бо, як вважає російський мислитель К.Леонтєв, “... Гуманних держав не буває. Гуманним може бути серце того чи іншого правителя; але нації і держави – людський організм. Правда, і вони організми, але іншого порядку: вони є ідеї, які втілені у відомий суспільний лад. У ідей немає гуманного серця. Ідеї невблаганні і жорстокі, бо вони є не що інше, як неясно усвідомлені закони природи і історії” [2, 732].

Саме тому ця проблема переміщується в площину соціалізації, освіти, головними антропологічними складовими якої слід вважати ідею про людину та її життя як цілісне утворення, нові антропологічні технології, які виникають з цієї концепції людинознавства, духовну складову, яка надає можливість переорієнтації взаємовідносин між людьми.

В структурі сучасної педагогічної антропології акумулюється знання про різні аспекти людського буття, які спираються на ідею цілісності та ієрархічності людського універсуму, де зокрема воля та необхідність не протистоять один одному, а право не виглядає на рівні самопізнання несправедливим і навіть ворожим.

Цікавим в цьому контексті здається аналіз відповідей на деякі питання анкети, яка була проведена серед студентів усіх курсів Мелітопольського НКП гуманітарного університету “ЗІДМУ” цього року. На питання: “Що є, на Вашу думку, свобода?” більшість студентів відповіли: можливість людини думати і діяти відповідно до її уявлень і бажань. Свободу обмежує, на думку більшості респодентів, ані природна детермінованість, ані мораль, а тільки право і саме право. Тому майже ніхто не згоден з виловом Вольтера, що “свобода полягає в тому, щоб залежати тільки від законів”. Саме небажання на рівні духовності осягнути свободу як необхідність тільки 5 студентам з 60 дозволило вважати себе вільними, а один із респодентів, характеризуючи власну свободу, зачитував вірш І.Губермана:

Безмолвствуют покорные народы,
Беззвучные горланят петухи.
Мы рождены для счастья и свободы,
Как рыба для полета и ухи.

Освіта, яка орієнтується на антропологічний підхід, повністю змінює методологічну парадигму: в процесі пізнання людини використовуються як наукові (природничі) так і гуманітарні знання про життя людини; досліджується не тільки космічна і суспільна природа людини, але і її душевно-духовний аспект з провідною роллю самосвідомості; саме в цій методології духовний світ розглядається в процедурі пізнання як чинник, що компенсує і доповнює попередні дослідження; в межах цього підходу людині не нав'язується світ, який відчужений і важко досягається тощо.

Реалізація даного підходу нової парадигми освіти допоможе становленню самоцінності людської особистості, поширенню її свободи та навчить жити в умовах демократичного процесу.

1. Гегель Ф. *Философия истории* // Сочинения. – М., Л., 1935. – Т.8.

2. Кулешов С.В., Медушевский А.Н. *Россия в системе мировых цивилизаций: Учебное пособие* / Под общ. ред. О.В.Волобуева. – М.: Издательско-книготорговый центр “Маркетинг”; Информационно-издательское агентство “Русский мир”, 2001. – 776 с.

3. Римаренко Ю.І., Шкляр Л.С., Римаренко С.Ю. *Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади*. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2001. – 264 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

С.І.Спільник

У статті проаналізовано особливості державного контролю в громадянському суспільстві. Розглядаються підходи до визначення поняття “контроль”. Виокремлюється специфіка соціального і державного контролю та його особливості у процесі становлення громадянського суспільства. Визначено, що модернізація сучасного українського суспільства веде до створення нової парадигми державного і суспільного контролю.

The article represents the analysis of particular features of state control in the civil society. Approaches to the definition of ‘control’ are viewed. Specific characteristics of social and state control, its peculiarities under the civil society are singled out. It is defined that modernization of modern Ukrainian society leads to the formation of new paradigm of state and social control.

Соціальна трансформація сучасного українського суспільства спрямована на формування правової та соціальної держави, а також громадянського суспільства. Нові соціальні реалії актуалізують пошук нових форм соціального контролю. Соціальний контроль в вітчизняній літературі тлумачиться:

- а) як процеси в соціальній системі (в суспільстві, групі), що забезпечують її стійкість та можливість управління функціонуванням її елементів (людьми, інститутами тощо);
- б) як механізм оцінки і санкціонування діяльності елементів соціальних систем та підсистем з точки зору суспільних інтересів та домінуючих норм;
- в) як спосіб саморегуляції соціальної системи, що забезпечує упорядковану взаємодію її елементів за допомогою нормативного (у тому числі правового) її регулювання [1,496].

У Великому енциклопедичному словнику соціальний контроль тлумачиться як “механізм, за допомогою якого суспільство та його підрозділи (групи, організації) забезпечують дотримання системи обмежень (умов), порушення яких шкодить функціонуванню соціальної системи” [2].

Науковці дають таке узагальнене визначення: контроль – це облік, спостереження за будь-чим, перевірка діяльності будь-якої іншої організації або відповідальної особи, звітність, аналіз результатів їх діяльності й виконання стратегічних планів, вжиття заходів щодо корегування таких планів для досягнення необхідних результатів. Контроль – це будь-яка перевірка відповідності даного об’єкта встановленим обмеженням та засоби впливу організації на досягнення необхідних результатів і контролю відповідності кількості і якості таких результатів організаційній специфіці [3,80].

Соціальний контроль невід’ємним елементом суспільного управління. Основні об’єкти соціального контролю – правові і моральні норми, звичаї, адміністративні рішення тощо. Дія соціального контролю зводиться головним чином до використання різноманітних санкцій до порушників соціальних обмежень. Соціальний контроль здійснюється переважно державою, а